ність ніж ту, свідком і учасником якої став особисто. Пережите Віктором Коваленком як першооснову має досвід самого митця.

Таким чином, у першій книзі «Сивого покоління» утверджено думку про руйнівний вплив зрощеного авторитарним режимом фашизму, який став причиною жахів Другої світової війни. Фрагментарна мозаїка із представлених очам підлітка доль створює у романі особливу атмосферу хаосу та безпорадності людини, які були невід'ємною частиною німецької неволі.

На цьому тлі юнацький ідеалізм головного героя, що з часом викристалізувався у справжню силу духу, надає твору життєствердних ноток, проте усвідомлення того, що роман є автобіографічним і містить життєвий матеріал, який є частиною досвіду самого автора, надає роману як особливий імпульс до співпереживання, так і розуміння того, що вкладені у вуста Віктора слова є продуктом багатьох років переосмислення Миколою Смоленчуком пережитого під час Другої світової, частиною виплеканої ним мудрості.

Використані джерела та література:

1. Із сивого покоління: М. Смоленчук – людина, письменник, вчений / Підготовка текстів, упорядкування та передмова О. О. Бабенка. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво , 2003. – 216 с.
2. Смоленчук М. Сиве покоління. – Одеса: Маяк, 1965. – 252 с.
3. Рябоконь Н. П. Остарбайтери Кіровоградщини: маловивчена сторінка історії Кіровоградщини у роки Другої світової війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kirknpam.org.ua/images/0934.pdf.

УДК 94(477) «1939/1945»:622.33

Лут Суюсанов*
м. Кривий Ріг

ВУГІЛЬНА ПРОМИСЛОВІСТЬ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

* Суюсанов Лут Ікрамович, кандидат історичних наук, доцент завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України.

Під час Другої світової війни, під час окупації України, гітлерівське командування планувало використовувати величезні перевірені запаси вугілля (88,9 млрд. тонн) у Донецькому вугільному басейні для розвитку свого економічного та військового потенціалу.На основі архівних та наукових матеріалів автор досліджує спроби німецьких професійних структур відновити видобуток вугілля на шахтах Східної України. Гітлерівці не організовували виробництво вугілля в промислових заходах, і їм довелося ввозити вугілля в Україну для потреб армії з Польщі та Німеччини.

Ключові слова: німецька окупація, вугільна промисловість, шахтарі. військовополонені, трудова повинність, біржа праці.

During the Second World War, during the occupation of Ukraine, the Hitler's command had big plans to use the vast proven reserves of coal (88.9 billion tons) in the Donetsk coal basin to develop their economic and military potentials. Based on archival and scientific materials, the author researches the attempts of German occupational structures to resume coal mining in the mines of Eastern Ukraine. The Nazis did not organize coal production on in the industrial measures and they had to import coal to Ukraine for the needs of the army from Poland and Germany.

Key words: German occupation, coal mining, miners, prisoners of war, labor duty, labor exchange, coal industry.

Про цілі війни проти СРСР Адольф Гітлер у колі своїх наближених повідомив, що цим конфліктом він дасть Німеччини величезні колоніальні території в Польщі та Україні. Німці зуміють оселитися в них і германізувати ці території протягом майбутнього тисячоліття.

У чому верхівка німецького керівництва була одностайна, так це щодо сировинної бази окупованих регіонів України, особливо її вугільної промисловості. У розпорядженні Геринга про організацію вивозу і використання сировини окупованих областей Радянського Союзу від 6 вересня 1941 року зазначалося, що воєнний стан вимагає, щоб запаси сировини, виявлені в окупованих східних областях, були якомога швидше використані в німецькому військовому господарстві [7, с. 21].

Під час вивчення архіву відділу промисловості рейхкомісаріату Україна були досліджені документи, що виявляють плани німців щодо використання вугільних родовищ України. У дослідженнях «Корисні копалини і гірнича справа Південно-російського економічного регіону», що проводив у 1940–1942 роках німецький інститут економіки східних держав, дається загальний огляд запасів кам'яного і бурого вугілля в України. У документі вказується, що основні геологічні запаси вугілля знаходяться в Донецькому басейні і складають 88,9 млрд. т. на глибинах до 1800 м. Із цього запасу 37 млрд. т. вугілля має промислове значення, а з них 9,4 млрд. т. – антра-

цит, 7,2 млрд. т. – напівантрацит, 20,4 млрд. т. – кам'яне вугілля. Надається докладна характеристика різних сортів вугілля родовищ Донбасу, статистична картина вуглевидобутку по трестах і комбінатах, дається оцінка визначальним факторам розвитку вугільної промисловості: механізація, енергопостачання, процес концентрації (укрупнення) у вугільній промисловості, характеристика та склад адміністрації і робітників, проблеми використання вугілля, транспортні зв'язки. У додатках до дослідження подаються схеми адміністративних центрів і списки вугільних трестів і комбінатів, їхня коротка характеристика щодо вуглевидобутку, схеми залізничних сполучень.

Вивчивши запаси корисних копалин, німецькі економічні дослідники підкреслювали, що буре вугілля серед корисних копалин у південноросійському просторі відіграє другорядну роль. Тим часом запаси його значні (від 5 до 6 млрд. т.) і зручно розташовані для видобутку. У дослідженнях визначені основні родовища бурого вугілля та їхні геологічні запаси: Олександрівського родовища – 373,7 млн. т., Юрковського та Шураєвського – 87,6 млн. т., Христофорівського й Весело-Тарнавського – 42,2 млн. т., Ново-Михайлівського – 30,2 млн. т. [8, арк. 1-55].

За планом «Барбаросса» ще у березні 1941 року для управління окупованими промисловими районами, організації відновлення економіки зайнятих німцями територій і реквізиції сировини на користь Німеччини був створений штаб «Ольденбург». Очолював його генерал Шуберт. На місцях йому підпорядковувалися 5 господарських інспекцій, 23 господарські команди і 12 філій. Відповідно до протоколу наради Гітлера з керівниками вермахту щодо обговорення організаційної структури господарського розділу плану «Барбаросса» – «Ольденбург» від 29 квітня 1941 року Україна зараховувалася до третьої господарської інспекції з центром у м. Києві під кодовою назвою «Баден». У центральній частині окупованої України гітлерівці створили рейхкомісаріат «Україна» на чолі з Е. Кохом. Прифронтова зона була включена в особливу військову зону, що знаходилася безпосередньо під владою німецького військового командування.

Військове командування і господарські структури Німеччини, намагаючись відновити економіку України, у першу чергу особливу роль відводили її вугільній промисловості. У розпорядженні Верховного головнокомандування збройних сил Німеччини «Про відновлення вуглевидобутку в Донецькому басейні» від 1 липня 1942 року зазначалося, що швидке відновлення вуглевидобутку є однією з найважливіших передумов для продовження операцій на Сході і використання російського простору для німецької економіки. Для управління вугільною промисловістю України в місті Юзівці було створено Головне управління вугільної промисловості Сходу і гірничо-металургійне товариство Півдня Росії, що здійснювали

керівництво всіма шахтами і металургійними заводами. У Донбасі були організовані три комбінати, куди входили всі шахти. Замість радянських вугільних трестів у районах створені дирекціони. Наприклад, у шахтарському місті Краснодоні був утворений дирекціон № 10, що поєднував усі дрібні і великі шахти району. Крім того, дрібні підприємства групувалися в шахтоуправління, якими керували призначені дирекціоном управлінці. Великі шахти виділялися в самостійні господарські одиниці, що підкоряються безпосередньо дирекціону. Усередині шахтного виробництва на кожну ділянку призначався начальник, а в змінах – десятники. Відповідальність за роботу бригади несли артільники [5, арк. 85-88].

Під час відновлення шахт «нові господарі» зустрілися з низкою труднощів. По-перше, відбудовні роботи доводилося вести в зоні воєнних дій. По-друге, відчувалася відсутність у достатній кількості кваліфікованої робочої сили й інженерно-технічних працівників. Вороже ставлення місцевого населення до окупантів виражалося в прихованому та явному саботажі заходів супротивника, ухилянні від роботи. По-третє, гостро відчувався брак електроенергії, матеріально-технічного забезпечення відбудовних робіт. Якщо вирішення першої проблеми від керівництва відбудовними роботами не залежало, то всі інші питання йому доводилося вирішувати самостійно, залучаючи армійські частини, місцеві органи управління та поліцейські сили. Другу проблему, кадрову, гітлерівці вирішували кількома шляхами. Основний із них – це залучення робочої сили з місцевого населення. Окупанти покладали великі надії на ефективність праці українських робітників. У директиві рейхміністерства зі справ окупованих східних областей про використання радянських людей зазначалося, що слід підготувати для нещадної експлуатації російських копалин вугілля достатню кількість місцевих робітників.

У серпні 1941 року рейхміністр окупаційних східних областей А. Розенберг видав розпорядження про обов'язкове введення тут трудової повинності. Відповідно до цього розпорядження, у великих населених пунктах Донбасу з'явилися біржі праці. До їхнього обов'язку входило налагодження системи примусової роботи на окупованій території, а з початку 1942 року – і комплектування робочої сили для відправлення її до Німеччини. На відновлення шахт робоча сила залучалася як через біржу праці, так і керівниками шахт і дирекціонів. Кількість жителів, зайнятих на відбудовних роботах шахт, поки остаточно не встановлено. Під час вивчення матеріалів окупаційних газет підраховано, що з листопада 1941року по вересень 1943 року на відновлення шахт і спроби вуглевидобутку німцями було залучено близько 60 тис. осіб місцевого населення [6].

Іншою, найбільш масовою робочою силою на відновленні шахт і вуглевидобутку були військовополонені. У розпорядженні Головнокоман-

дування збройних сил Німеччини «Про відновлення вуглевидобутку в Донецькому басейні» від 1 липня 1942 року групі армій «Південь» наказувалося усіма способами підтримувати інстанції, яким доручено відновлення вуглевидобутку, надати в розпорядження вугільної промисловості в Донецькому районі в липні 30 тис. військовополонених, у серпні і вересні – по 15 тис., разом з наданням необхідної охорони. Гітлерівське керівництво створювало для військовополонених нестерпні умови. Голод, хвороби, тяжкі умови праці, фізичне знищення полонених стало нормою, і цифра загиблих сягала десятків тисяч. Так, у місті Сніжне на гірничих роботах шахт № 2, № 10, № 15, № 18, № 27 із 5 тис. робітників з числа військовополонених загинуло 3800 чоловік. У цілому ж смертність залучених до роботи на шахтах військовополонених складала 12% щомісяця [3, арк. 408, 4, арк. 64-65].

Для налагодження видобутку вугілля в Донбасі німецьке керівництво направило сюди інженерно-технічний склад й 1 750 шахтарів з Німеччини.

Окупантам не вдалося відновити шахти Донбасу і налагодити тут промисловий вуглевидобуток. У м. Сталіно на середину лютого 1942 року були відновлені і видобували вугілля шахти «Ново-Мушкетівська», № 12 «Наклонна», «Бутівка», № 1-2 «Смолянка», № 4 «Ливенка», у м. Макіївка – шахти «Софія» і «Іван». За планами окупантів, до кінця 1942 року шахти 8 трестів Донбасу повинні були дати 45% довоєнного видобутку. Однак плани окупантів не здійснилися.

У місячному звіті господарського штабу «Схід» за квітень 1942 р. повідомлялося, що в Донецькій області становище з енергію дозволяє експлуатувати тільки 29 кам'яновугільних шахт. Але і на «відновлених» шахтах виробництво ледве жевріло. У дирекціоні № 2, створеному нацистами на базі тресту «Первомайськвугілля», було відновлено тільки 15 дрібних шахт. За п'ять місяців вони дали всього 2-3% довоєнного видобутку вугілля. У колишньому тресті «Фрунзевугілля» окупанти відновили лише одну шахту, що давала 20 тонн вугілля на добу, тобто в 300 разів менше, ніж до війни.

Всього за окупаційний період було видобуто 4,071 млрд т. донбаського вугілля, що складало менше половини місячного видобутку у Рурському басейні і відповідало лише 5% довоєнних показників. Через це з 1941 до кінця 1943 року на окуповані радянські території було ввезено 17,48 млн т. німецького вугілля [1, с. 68]. Його доставка велася Дунаєм з подвійним перевантаженням, що значно збільшувало транспортні витрати, що у кінцевому підсумку сягнули суми у 535 млн. дойчмарок [2, с. 433].

Більшість гірників, що залишилися на окупованій території, не скорилися ворогу. Багато ухилялося від реєстрації на біржах праці, саботували заходи окупантів щодо відновлення шахт. Шахтарі брали участь в активних формах опору окупантам, організовували диверсії на шахтах, вибухи на залізниці, антифашистську пропаганду, фізичне знищення су-

противника і його прибічників. У результаті німцям не вдалося відновити плановану кількість шахт і налагодити промисловий вуглевидобуток. Це привело до того, що окупаційні структури завозили вугілля на Донбас з Німеччини, Польщі та інших країн Європи. Користі в забезпеченні себе вугіллям за рахунок України окупанти не отримали.

Використані джерела та література:

1. Penter, Tanja. Kohle fur Stalin und Hitler. Leben und Arbeitenim Donbass 1929-1953. Essen, 2010.
2. Верт А. Россия в войне 1941-1945 гг. // А. Верт. Москва: Прогресс, 1967. С. 144–433.
3. Держархів Донецької області. Ф. 1838, оп. 1, спр. 39.
4. Держархів Донецької області. Ф. 5000, оп. 1, спр. 1.
5. Держархів Луганської області. Ф. 1790п, оп. 1, спр. 265.
6. Донецкий вестник. 1942, 1 января, 26 июля, 8 августа.
7. Преступные цели – преступные средства: Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР. 1941-1944 гг. Москва: Политиздат, 1968.
8. Центральний державний архів верховних огранів влади (ЦДАВО України). Ф. 3206, оп. 2, спр. 114.

УДК 94 (477) «1941/1944»

Оксана Титаренко*
м. Кривий Ріг

ВИЩІ МЕДИЧНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

У статті охарактеризовано роботу вищих медичних навчальних закладів в Україні під час нацистської окупації. Наголошується на тому, що в основу освітньої політики на окупованій території України було покладено нацистські принципи расової зверхності. Поновлення роботи деяких освітніх установ медичного профілю було викликане прагматичними факторами – необхідністю підготовки кадрів для боротьби із епідемічними

* Титаренко Оксана Олексіївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України.